

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Kultúratudományi Doktori Program

Gárdos Judit

TÉZISFÜZET

TUDÁSLÉTREHOZÁS A MAI MAGYAR SZOCIOLÓGIÁBAN

EGY ESETTANULMÁNY

Doktori disszertáció

Dr. Vajda Júlia
témavezető

Dr. Wessely Anna
(társ)témavezető

Pécs

2017

1. Kutatási előzmények és a választott téma indoklása

A társadalomtudományos gyakorlatokkal foglalkozó tudományelméleti elemzések a *Science*, *Technology*, *Society* címszó alá sorolható kutatásoknak csak egy töredékét alkotják. Még mindig a természettudományos módszerek, gyakorlatok, szövegek stb. elemzéséből áll a tudományszociológiai, tudományelméleti, tudományantropológiai vizsgálódások oroszlánrésze. A **nem természettudománnyal** kapcsolatos tudományelméleti viták a bölcsészettudományos területek esetében, pl. történettudományokban, általában filozófiai-episztemológiai megközelítésűek. Ugyan többször foglalkoznak konkrét kutatások vizsgálatával, de ritkábban veszik górcső alá a tudás létrehozásának minden elemét, mert általában az írásos eredményekből indulnak ki. A szociológia alapító atyjai, Weber, Durkheim, Simmel vagy Marx fontos művei megkerülhetetlenek a szociológiai tudás létrehozásának kutatása során, annak ellenére, hogy munkásságuk konkrét tudományos gyakorlatok elemzését nem mindig foglalja magában, hanem inkább a tudományos érvelés elméleti elemzése áll a középpontban (Weber 1922 (1988)). Ahogy ők reflektálnak a szerintük jó szociológia mibenlétére, a mai napig meghatározó erővel bír a gyakorlati szociológiai munka során. Disszertációm középpontjában az imént említett, mindezidáig kevésbé kutatott témák állnak: az, hogy a sokféle társadalomtudományos gyakorlat egy konkrét kutatásban hogyan hozza létre a szociológiai tudást, s az, hogy ezen tudás mögött milyen kutatói előfeltevések és normák húzódnak meg.

Munkámat továbbá alapvetően meghatározza a kultúrakutatás (*cultural studies*). Ien Ang (1996) kifejti, hogy a *cultural studies* a kultúrát nem többé-kevésbé statikus, az ideák, a hitvilág és a viselkedés objektiválódott együtteseként definiálja, hanem a kultúra termelésének, körforgásnak és fogyasztásnak ellentmondásos, állandó társadalmi folyamatoként. A *cultural studies* művelésének nem az a feladata, hogy hozzájáruljon a tudományos tudáshoz pusztán a tudomány kedvéért történő felhalmozásához, hogy felépítsen egy szilárd, empirikusan igazolt gyakorlati tudáskészletet, hanem az a feladata, hogy részt vegyen egy folyamatos, lezáratlan, politikailag-orientált vitában, amely azt a célt szolgálja, hogy megteremtse **a jelenkor kulturális feltételeire vonatkozó kritikát**; a társadalomtudományos mező s gyakorlatai ezen kulturális feltételek kitüntetett elemzési terepének számít.

Azon kategóriák létrejötte, amelyekben a kutatók gondolkodnak, és amelyek ezáltal kutatható jelenségekként definiálódnak, sokszor még a tudományantropológiai vizsgálatokat olvasva is rejtve maradnak. Az, hogy a használt kategóriák mögött milyen értelmezési stratégiák vannak, amelyek a fakticitást menedzselik (Mihic et al 2005: 480), sokszor szintén homályos. Gazdag és fontos módszertani viták zajlanak a társadalomtudományban, a magyarországi szociológia területén is, de ezek a (mind az ún. kvantitatív, mind az ún. kvalitatív módszertanokat érintő) viták, amelyek kétségkívül szükségesek, azt általában nem eredményezik, hogy a tudósközösség, akár a magyarországi, a figyelmét az **adatok létrehozásának módozataira** terelje – disszertációm egyik fontos célja pedig épp ez.

A szociológiai tudásleltározás gyakorlataival foglalkozó néhány kurrens tudományos munka biztosítja a saját munkám konkrétabb kontextusát. A statisztikai módszerek használatának gyakorlati, empirikus vizsgálatával nagyon kevesen foglalkoznak, a nemzetközi tudományos térben sem találunk sok ilyesfajta munkát. Disszertációm céljai közé tartozik, hogy a statisztikai gyakorlatok tudományelméleti elemzését adjam, s az is, hogy a magyar szociológiai, statisztikai módszerekkel (is) dolgozó előítéletkutatások érvelése mögött meghúzódó, és a társadalomtudományos gyakorlatokat meghatározó **tudományos tradíciókat és normatív motivációkat** felmutassam;

disszertációmban leírom, hogy ez utóbbiak pontosan milyen kölcsönös viszonyban állnak a kutatási gyakorlattal és a tudományos tények létrehozásával.

2. Kutatási kérdések

Disszertációm célja a kortárs magyar szociológiai kutatások egy kis szeletének tudományszociológiai, tudományelméleti és tudományantropológiai fókuszú vizsgálata. Elemzésem tárgya elsősorban egy szociálpszichológia s szociálpolitikai kérdéseket firtató, survey és kvalitatív módszerekkel egyaránt dolgozó, magyar-amerikai kooperációban megvalósuló kutatás („Magyar Agora”), amelyet a magyar szociológia két fontos, befolyásos pozíciókkal rendelkező kutatója vezetett. Az elemzett kutatás módszere a *deliberative poll*, amely az „*action research*” módszerek családjába tartozik. Ennek a módszernek egyidejű céljai a kutatás, valamint a „világ” megváltoztatása.

A Magyar Agora menetét három részre lehet bontani. Az első egy reprezentatív survey a roma kisebbséggel kapcsolatos ismeretekről, attitűdökről. Ezt követte néhány hónappal később egy háromnapos „konferencia”, amelyen a korábban megkérdezett ezer embernek körülbelül egyötöde vett részt. Ez a mintegy 180 ember kiscsoportos beszélgetések során közös kérdéseket fogalmazott meg. A három téma, amelyekről szó esett ezeken a beszélgetéseken: a romák diszkriminálása, a szegénység és a szegregáció. A kérdéseket aztán plenáris üléseken tették fel politikusoknak, szakértőknek és tudósoknak, akik a kérdésekre felelve tájékoztatták a résztvevőket a romákat sújtó egyenlőtlenségek okairól és mechanizmusairól, a diszkrimináció formáiról, a szociálpolitikai programokról, a többségi társadalom előítéleteiről, stb. A konferencia résztvevői körében ezután másodszorra is lekérdezték az eredeti kérdőívet, és a két lekérdezés összehasonlításával próbáltak következtetéseket levonni a konferencián elhangzottak hatásáról. A második lekérdezés után közvetlenül külön tévéműsorban disszeminálták a kutatási eredményeket.

A vizsgált kutatás, valamint egyes kutatási kérdéseim kontextusba helyezésének céljából több más társadalomtudományos munkát is bevonok az elemzésembe. Céлом megérteni, hogy egy alapvetően survey módszerű, de azon belül különleges kutatási eljárás, amely egyesíti magában a társadalomjobbító cselekvést és a tudományos társadalomkutatást,

- milyen módon képzelem el azt a világot, amit kutatni szeretne;
- milyen viszonyt tételez fel azzal, amit vizsgálni kívánt világként definiál;
- milyen normatív kutatói álláspontokat mozgósít;
- milyen szociológiai módszereket használ;
- hogyan vet be a tudományos szövegben magyarázati stratégiákat.

Hogyan s milyen dolgok jönnek létre a kérdőívszerkesztés, az adatelemzés és a tanulmányírás során? Milyen keretben zajlanak az ezeket a dolgokat termelő és értelmező folyamatok? Milyen tudománytörténeti és tudományelméleti hagyományokba illeszkednek az előítéletekkel kapcsolatos felmérések Magyarországon? Milyen tudományos magyarázatok találhatók a kutatók beszámolóiban? Hogyan jellemezhetők a tudósok normatív elköteleződése, a tudományos módszerek s eredmények közötti összefüggések? Mit lehet megállapítani a magyarországi társadalomtudományok egy szeletéről a társadalmilag elkötelezett szociológusi attitűd és az értékmentes tudományosság eszményének erőterében?

3. Alkalmazott módszerek

Kutatásom módszereit legfőképpen a tudományantropológiából kölcsönözöm. Végigkövettem az elemzett kutatást az első kérdőívkészítési megbeszélésektől kezdve az amerikai kollégákkal folytatott intenzív e-mailváltáson és konferenciabeszélgetéseken, a próbakérdőívezésen és a végső kérdőív elkészítésén keresztül a háromnapos konferenciáig, és részt vettem az adatokat elemző egyetemi kutatószemináriumon, s a kutatásvezetők cikkírási folyamatában. Lehetetlenség elemezni minden anyagot, amelyet a kutatásom során begyűjtöttem; disszertációmban vizsgálom az általam begyűjtött kutatási dokumentációt (az elektronikus levelezést, a honlapot, a rögzített telefonbeszélgetéseket, a résztvevők médiaszerepléseit, a kutatókkal folytatott interjúkat), az adatmátrix különböző stádiumait, a számítógépes adatelemzés programozását, a munkaanyagokat és a létrejövő cikkek különböző változatait, valamint az eredményeket bemutató tévéműsort.

A kérdőívkészítési és a cikkírási folyamatot személyesen kísértem végig. Székelyi Mária és Örkény Antal, a kutatásvezetők, az irodájukban írták a szöveget közösen a számítógépen, s én meghívást kaptam s részt vettem a hónapokon át tartó folyamatban. Alapvetően az ELTE kampuszán folyt a munka, esetenként hétvégén is, egymást ugratva, jó hangulatban.

A folyamatot az amerikai kollégákkal történő viták nagyban meghatározták és meg is hosszabbították, ahogyan ez általános a több kutatócsoportot összefogó kutatások esetében; maga a kérdőívírási és -feldolgozási feladat amúgy (a kutatók számára) rutinjellegű volt. A fő munkát Örkény Antal és Székelyi Mária végezte, és esetenként konzultációra behívták Szalai Júliát, aki a magyarországi és nemzetközi szociálpolitika elismert kutatója. A fájlokat én is megkaptam, az emailek címzettjei között is szerepeltem. A megbeszélések során alapvetően csendben voltam, igyekeztem nem-résztvevő megfigyelőként jelen lenni. Jegyzeteket készítettem. A lekérdezési folyamatot is megfigyeltem, dél-magyarországi terepen kísértem el egy kérdezőbiztost az útján.

A disszertáció magyarázatról szóló fejezete alapvetően szövegelemzésre támaszkodik. Az elemzett kutatási beszámoló összes magyarázó elemét kigyűjtöttem, rendszereztem, kategorizáltam és elemeztem. A diakramokról, képekről szóló fejezetben néhány, képelemzéssel foglalkozó munkára támaszkodom.

A saját munkám tágabb kontextusát a tudományantropológiai, tudománytörténeti és tudományelméleti irodalomban látom. Kevésbé használok olyan szakirodalmat és megközelítéseket, amelyek kizárólag a közvetlen gazdasági, politikai, hatalmi tényezők hatását vizsgálják a tudomány működésének területén (ez egy externalista megközelítés volna). Disszertációmban a hatalmi aspektusok a magyar és az amerikai kutatócsoport közötti dinamika elemzésében kapnak fontosabb szerepet. Az Actor-network-elmélet (ANT) fogalomrendszere a saját munkám során számos alkalommal vált jól használhatóvá. A kutatók, a válaszadók, a kérdőív, az adatok, a módszerek, a technológiai eszközök, a cikkek stb. mind egy hálózat elemei, amely hálózat létrehozza azt, amit tudományos eredménynek nevezünk. A hatalmi aspektusok is ezen hálózat egyik részeként lépnek működésbe.

A dolgozatom egyik célja az, hogy rámutassak a sokszor természetesnek vett módszertani előfeltételezésekre, magyarázási stratégiákra és kutatói automatizmusokra, valamint arra, hogy a normák milyen szerepet játszanak a kutatói gyakorlatok, az adatok létrehozása, az elemzés, az írás stb. során. Nem két elkülönült szféraként határozom meg a mérést, valamint az adatok prezentálását, hanem inkább megpróbálom azt elemezni, hogy e két terület gyakorlatai hogyan függenek össze, és mely közös kulturális mintázatok határozzák meg őket. A laboratórium mint kizárólagos elemzési

terep, és az általam antropológiai módszerekkel megfigyelt kutatás viszont a saját kutatási kérdéseim megválaszolására túl szűknek bizonyult. Ezért más kutatók, valamint a terepemként szolgáló kutatás vezetőinek más műveit is elemzem. Továbbá, hogy az elemzett kutatást el tudjam helyezni a társadalmi, tudományos és politikai kontextusában, elmélettörténeti elemzést is folytatok; ide tartoznak a szociológia és a pozitívizmus kapcsolatáról, a magyarországi előítéletkutatások korai szakaszáról, valamint az elkötelezett szociológiáról szóló részek.

A vizsgált kutatók korábbi és későbbi munkásságának elemzéséből egy homogén kutatói attitűd- és gyakorlatbeli mintázat rajzolódik ki. De hogy az elemezett kutatók munkásságán túlmutasson a disszertációm, az előítéletkutatások történetét, normatív szempontjait is be kell mutatni. Ezáltal reményeim szerint annak a megismerési kultúrának (Knorr-Cetina 1999) felvázolása lesz a dolgozatom egyik eredménye, amelyben a magyar előítéletkutatások a 2000-es években mozognak.

Amikor elkezdtem munkámat, úgy beszéltem meg a vizsgált kutatókkal, hogy anonimizálni fogom a szövegemet. Ebbe ők beleegyeztek, bár Székelyi Mária már akkor azt jelezte, hogy ez nem kivitelezhető. Később az eredményeimet bemutató két szöveget is beleszerkesztették a Magyar Agora eredményeit bemutató kötetbe, tehát az anonimizálás, úgy tűnik, a számukra nem tűnt akkor a legfontosabb szempontnak. Az olvashatóság, a követhetőség, az ellenőrizhetőség mint tudományos diskurzus szabályainak szempontjai miatt végül én is arra a konklúzióra jutottam, hogy disszertációm nem anonimizálok. Ez gyakorlatilag is kivitelezhetetlen lenne, hiszen számos helyen idézem a vizsgált kutatók által írt szöveg részeit, amelyeket egyszerű internetes kereséssel mindenki megtalálhat.

4. Az értekezés fő eredményei

Korábbi kutatási eredmények is igazolják (Woolgar – Lezaun 2013) azt a megállapításomat, hogy az empirikus elemzés és a kategorizáció egymással szorosan összefüggő, egymást meghatározó folyamatok. Az egyik osztályba sem tartozó objektum miatt megváltozik az osztályozás is, hiszen be kell illeszteni a „rakoncátlan” objektumot valamely osztályba. Így az empirikus megfigyelés és az osztályozás egymást határozzák és változtatják meg.

Az amerikai és a magyar kutatók között jelentős konfliktusok és ellentmondások jöhetnek létre, amikor egymástól eltérő hallgatóságos és nem hallgatóságos tudáselemek ütköznek a kérdések és a válaszkategóriák értelmezésénél. A két csoport egymástól eltérő módon kategorizálja a világot, és ezért a kérdőív elemeit egymástól gyakran radikálisan eltérően értelmezi: gyakorlatilag a két kutatócsoport két különböző világot tételez a kutatás lehetséges tárgyaként. Amik az egyik csoport számára kutatandó entitásokként definiálódnak, a másik szerint esetleg nem is léteznek. Amely kérdés fontos entitás mérésére szolgál az egyik csoport számára, az esetenként értelmezhetetlennek, feleslegesnek tűnik a másik szemében. A helyi tudásra való hivatkozás érvként is szolgálhat arra, hogy az előítéletekkel és szociálpolitikával foglalkozó magyar szociológusok keresztülvihessék akarataikat az amerikai politológusokkal szemben, akik nemcsak kulturális kontextusuk, hanem diszciplínájuk miatt is más kérdésfeltevések iránt érdeklődnek és más hipotézisekkel, más fogalmi keretben más tudáselemeket mozgósítva értelmezik ugyanazt a kérdőívet. A „fordított” operacionalizálási folyamatok (amikor arról folyt a vita, hogy a megfogalmazott állítások milyen tényekre vonatkoznak) leírásával kimutattam, hogy a kérdőív kérdéseire adott válaszokat milyen sokféle entitásra lehet az elemzés során vonatkoztatni.

Egyfelől a vélemények és a cselekvés, másfelől jelen és jövő összemosása jellemzi a többséggel szemben „előítéletes” előítélet-kutatókat. Az integráció lehetetlensége, a konfliktusok kirobbanásának víziója, az elnyomott, előítéletekkel sújtott és ezért nap mint nap diszkriminált romák képe az az értelmezési horizont, amelyen belül a Magyar Agora kutatói az adatokat értelmezik.

A diagramok használata is ezen értelmezési horizonton belül történik: az oszlopok egymáshoz viszonyított magassága sem feltétlen rendelkezik mindenki számára ugyanazzal a jelentéssel. Bemutattam egy olyan ábrát, amelyben ha csak az oszlopok egymáshoz viszonyított magasságát vesszük, akkor úgy tűnik, mintha több mint a felére csökkent volna a deliberáció hatására a vélt különbség a romák és a nem romák között. De ha megnézzük a kép szöveges elemeit, látjuk, hogy a különbség kevesebb, mint 2%.

Ugyanaz a változó, amely valamikor tényítéleteket és attitűdöket mért, egy másik érvelési hálózatban diszkriminációs mérőszámmá változik. Ez a translációs lánc a Magyar Agora adatait bemutató tanulmány szövegében rejtve marad; a változók létrejöttét ugyan lábjegyzetekben általában dokumentálják, de a szöveg egésze nem veszi ezt figyelembe. Úgy jön létre egy koherensnek és meggyőzőnek tűnő érvelés, hogy a változók értelme a szöveg létrejöttével egyidejűleg újra konstruálódik. Előfordul, hogy egy-két kérdésre adott válasz s az azokat reprezentáló változó a kutatói értelmezések során elvezet a tényítéletektől az attitűdökön át a cselekvések előrejelzéséig.

A Magyar Agora általam elemzett kutatási beszámolójának elemzése után kiderül, hogy sokszor nem igazán világos, hogy mi az adatok és a magyarázat közötti összefüggés egy tudományos szövegben. A szövegben nem igazán látunk explicit hipotézist vagy hipotéziseket. A Magyar Agora adatait bemutató cikkben együtt jelenik meg, különösebb elkülönülés nélkül, hipotézis, empirikus adatok, ill. korrelációk bemutatása, s az adatok értelmezése; akár egy bekezdésen vagy mondaton belül is. Hangsúlyozni kell: a kortárs kvantitatív szociológiai szövegek sokszor ódzkodnak attól, hogy egyértelmű oksági hipotéziseket verifikáljanak vagy falszifikáljanak. Nincs ez máshogy a Magyar Agora kutatási beszámolójával sem. Viszont *mégis* oksági magyarázatokkal operálnak a szerzők, de kevésbé láthatóan, látenszen.

A felvonultatott magyarázatok esetében, amelyek az empirikus adatokat hivatottak értelmezni, nem látunk a szövegben teszteket vagy alátámasztást korábbi kutatásokból származó eredményekkel (amelyek mint szabályok működhetnének egy induktív vagy deduktív magyarázati sémában). Előzetesen lefektetett hipotézisek verifikálására vagy falszifikálására nem történik kísérlet. Noha elvileg lehetnének egymástól eltérő hipotézisek a szövegben, és találkozunk megfigyelések szekvenciáival is (a survey eljárást nyugodt szívvel nevezhetjük ennek), nem igen tudunk meg semmit arról, hogy a kapott adatok melyik hipotézist támasztják alá *egy másik lehetséges hipotézissel* szemben. Nem tudjuk, hogy a leírt eredmények milyen erősek, mi az adatok elvárt információtartalma. Tehát nem tudni, hogy az adatok mennyire erősen támaszthatnak alá egy (akár ki nem mondott) hipotézist. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a fajta érvelés se nem ritka, se nem kizárólag a magyarországi szociológiára jellemző: Jasper és Young (2007: 291-292) szintén rámutat arra, hogy az állítások nem falszifikálhatók, sőt, általában egyáltalán nem is tesztelhető formában jelennek meg az általuk elemzett cikkekben. Ezért jutottam arra, hogy a magyarázó szövegrészek alapján kidolgozom azt a négy tézist, amelyek magyarázó tényezőkként funkcionálnak a szövegben, s nem csak a szövegben van fontos szerepük, hanem az adatok létrehozása során is. Ezek a következők:

1. A magyar többségi társadalom nem akar romákkal együtt élni, szegregálni akarja őket, és előítéletes velük szemben.

2. Konfliktusok vannak romák és nem romák között.
3. (a) A romák integrálódni szeretnének a magyar társadalomba.
3. (b) A romák annyira integrálódni szeretnének a magyar társadalomba, hogy olykor a romákkal is szembefordulnak.
4. A nem romák nem szeretnének a romák hátrányos helyzete érdekében tenni.

A négy tézis eredete nem feltárt, sőt, ezek a tézisek hangsúlyosan és expliciten sehol nem fogalmazódnak meg az elemzett szövegben, hanem a háttérben húzódnak meg – viszont alapvetően befolyásolják mind az adatok létrehozását, mind azok elemzését. A magyarázat a vizsgálatban *nem* szereplő tézisek, magyarázatkísérletek felsorakoztatását jelenti, de ezeket a magyarázatkísérleteket nem vetik tudományos vizsgálat alá.

A kutatók számára, amikor egy meglepő összefüggésre bukkannak, nem az előzetes elvárásuk megkérdőjelezése vagy falszifikálása a következő érvelési lépcsőfok a szövegben, hanem ad hoc magyarázatokat adnak az adatok értelmezésére.

Az egyik fontos, a kutatás minden lépcsőjét meghatározó tudás, amellyel a kutatók számára értelmessé válnak az adatok: a magyar társadalomról alkotott elképzelésük. A Magyar Agora eredményeit taglaló tanulmány, mint Örkény és Székelyi oly sok szövegének egyik fő mondanivalója – és egyben alapvető kiindulópontja –, hogy mennyire előítéletes a magyar társadalom. Ehhez a szerzők a kérdőív többértelmű, sokszor számukra értelmezhetetlen eredményeit azokkal a fogalmakkal, azokkal az ellentétpárokkal írják le, amelyek egyértelművé rendezik az adatok tömegét.

Szövegemben az általam elemzett tudományos gyakorlatokat egyfelől bizonyos *társadalomtudományos hagyományok és normatív elköteleződések* szülöttjeként írom le, másfelől rámutatok, hogy ezeket a hagyományokat és elköteleződéseteket hogyan tartják fenn s erősítik az általam elemzett eljárások. A tudomány ontológiai vizsgálata felfedi azokat a gyakorlatokat, amelyek meghatározzák, hogy „mi van”, és hogy a kutatói tevékenységek mögött meghúzódó normák aztán a világnak milyen politikai vegyértéket kölcsönöznek (Woolgar-Lezaun 2013: 327). Hollis-Smith (1990: 84) úgy fogalmaz, hogy a normatív és az empirikus percepciók összefüggnek; a normatívak "színezik" az empirikust, tehát két, egymástól megkülönböztethető percepcióról írnak. Az én kutatásom viszont nem indul ki ezekből az előfeltételezésből, és nem is jut arra a megállapításra, hogy ez a két fajta percepció megkülönböztethető volna. Elemzésem eredményeképpen megkérdőjeleződik, hogy a magyarázatot és a megértést, valamint a normatív és az empirikus percepciókat egymástól el lehet választani. Az általam vizsgált kutatási gyakorlatok vizsgálata rámutat, hogy amit a kutatók nem tudnak megérteni, az nem is válik részévé a tudományos magyarázati folyamatnak, s akár nem is lesz belőle változó, továbbá hogy a normatív elköteleződés és a társadalom valamiféle objektív megismerésének igénye szintén együtt s egymást befolyásolva van jelen a tudósok munkájában. A vizsgálatom politikai dimenziója rámutat arra, hogy a tudománycsinálás egy bizonyos módja – még ha áttételesen is – de kifejezett morális és politikai célokból indul ki, a létrejött tudományos artefaktumok és szövegek pedig azokat erősítik meg.

5. Hivatkozások

Ang, Ien (1996): „Culture and Communication: Towards an ethnographic critique of media consumption in the transnational media system”. In: John Storey (szerk.): *What is cultural studies?* Arnold, London, 237-254.

- Hollis, Martin – Smith, Steve (1990): *Explaining and Understanding International Relations*. Clarendon – Oxford University Press.
- Jasper, James M. & Young, Michael P. (2007): „The Rhetoric of Sociological Facts”. *Sociological Forum*, Vol. 22, No. 3 (Sep.), 270-299.
- Knorr-Cetina, Karin (1999). *Epistemic Cultures. How the Science Make Knowledge*. Harvard University Press.
- Mihic, Sophia & Engelmann, Stephen G. & Wingrove, Elizabeth Rose (2005): „Making sense in and of political science”. In: Steinmetz, George (szerk): *The Politics of Method in the Human Sciences: Positivism and its Epistemological Others*. Durham, NC: Duke University Press, 470-495.
- Weber, Max (1988): „Der Sinn der „Wertfreiheit” der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften”. In: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Siebeck-UTB, 489-540.
- Woolgar, Steven – Lezaun, Javier (2013): „The wrong bin bag: A turn to ontology in science and technology studies?” *Social Studies of Science*, June, vol. 43 no. 3, 321-340, doi: 10.1177/0306312713488820.

6. A témában közölt publikációk jegyzéke

- Gárdos Judit (2016): „A szociológiai magyarázat és a szociológusok várakozási horizontja. Esettanulmány a magyar előítélet-kutatás területéről” *REPLIKA* 99, 67-85.
- Gárdos Judit (2010): „Az előítéletkutatások előfeltevései”. *ANBLOKK* 4, 21.
- Gárdos Judit (2009): „Tudományszociológus és/vagy tudományantropológus?: Bevezetés Pierre Bourdieu igazságáról szóló elméletébe” *Replika* (3), 99-110.
- Gárdos Judit (2007): "Világok harca. A helyi tudás szerepe egy nemzetközi kutatás kérdőívkészítési folyamatában" In: Némédi Dénes & Szabari Veronika (szerk.): *Kötő-jelek 2006. ELTE Szociológia Doktori Iskola Évkönyve*. ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest, 111-131.
- Gárdos Judit (2006): „Mi van a képen? Esettanulmány a diagramok használatáról a társadalomtudományokban". In: Némédi Dénes & Szabari Veronika (szerk.): *Kötő-jelek. ELTE Szociológiai Doktori Iskola Évkönyve 2005*. ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskola, Budapest, 9-26.